

BARTHES, GREIMAS EN TODOROV IN HET LABORATORIUM

HET GEBRUIK VAN DE LITERATUURWETENSCHAP IN DE WETENSCHAPSFILOSOFIE

Nico Laan

We zijn gewend onderscheid te maken, of zelfs een tegenstelling te zien, tussen literatuur en wetenschap. Terwijl literatuur wordt beschouwd als fictieel, geldt het als de taak van de wetenschappelijk onderzoeker een getrouwe representatie te geven van de feiten. Hij moet de wereld weergeven zoals ze is; zodra hij iets verzint, is hij een fraudeur.

In toelichtingen bij het onderscheid wordt vaak gewezen op het verschil in taalgebruik. Dat van de schrijver van romans en gedichten heet dan persoonlijk en meerzinnig. Het vraagt om aandacht voor de maker en probeert zo individueel mogelijk te zijn. Bij het creëren van een fictionele wereld maakt de schrijver gretig gebruik van associaties en suggesties. Ambigüiteit is geen probleem, of wordt zelfs doelbewust nagestreefd. De taal van de onderzoeker zou onpersoonlijk zijn. Hij zou zich op de achtergrond houden en zo veel mogelijk proberen de feiten te laten spreken. Eenduidigheid is hier van het grootste belang, dus wordt beeldspraak bij voorkeur vermeden en is er veel aandacht voor terminologische kwesties.

Is het waar dat onderzoek bestaat uit het in kaart brengen van de wereld? Bijna alle wetenschappers, waar dan ook werkzaam, zullen daar ‘ja’ op antwoorden, maar in de wetenschapsfilosofie is men de laatste decennia gaan twijfelen over de adequaatheid van dat beeld. Die twijfel is begonnen met Kuhn, die in *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) opmerkt dat ‘de historicus die wetenschappelijke prestaties uit het verleden onderzoekt, geneigd is te zeggen dat wanneer paradigma’s veranderen, de wereld mee verandert’. Aanvankelijk vonden bijna al zijn collega’s dit een absurde uitspraak. Ze namen aan dat bedoeld werd, dat een paradigmawisseling leidt tot een andere interpretatie van de wereld - maar dat staat er niet. Later, vanaf het midden van de jaren zeventig, kwamen er wetenschapsfilosofen, of eigenlijk is het beter om te spreken van: wetenschapsonderzoekers, die de uitspraak letterlijk namen. In het laatste hoofdstuk van *De ontwikkeling van wetenschap* (1995) legt De Vries uit dat dit leidde tot het vervangen van de oude, realistische wetenschapsopvatting door een nieuwe, die ‘pragmatisch’ wordt genoemd.

Een van de consequenties van die ontwikkeling is dat er met een ander oog wordt gekeken naar de verhouding tussen literatuur en wetenschap. Terwijl men vroeger de nadruk legde op de verschillen, zijn het nu vooral de overeenkomsten die de aandacht trekken. In de nieuwe wetenschapsopvatting is een onderzoeker bovenal een schrijver. In die hoedanigheid zou hij doelen nastreven en middelen gebruiken die zich laten vergelijken of zelfs identiek zijn aan die van een literator. Vandaar dat studies over wetenschappelijk onderzoek tegenwoordig titels dragen als *From Scenes to Scripts*, *The Rhetoric of Science* en *The Literary Structure of Scientific Argument*.¹

In die studies wordt gebruik gemaakt van ideeën en begrippen uit de literatuurwetenschap. In het verleden hadden wetenschapsfilosofen voor dat vak geen enkele belangstelling. Maar sinds het realistische model ter discussie staat, is daar verandering in gekomen en heeft ze de status verworven van hulpwetenschap.

¹ Titels van respectievelijk K.D. Knorr/D. Knorr (uit 1978), A.G. Gross (uit 1990) en P. Dear (uit 1991).

De verbanning van de literatuur uit de wetenschap

Alvorens op de nieuwe wetenschapsopvatting in te gaan, is het nuttig kort stil te staan bij de geschiedenis van de verhouding tussen literatuur en wetenschap. Zoals bekend zal zijn, is ‘literatuur’ in de betekenis van belletrise een betrekkelijk recente term, ontstaan aan het einde van de negentiende eeuw. Daarvoor sprak men van ‘letterkunde’ en daarmee werd een heel wat groter en vooral gevarieerder corpus aangeduid dan met het huidige ‘literatuur’. Over de exacte grootte is moeilijk duidelijkheid te krijgen, maar uit achttiende- en vroeg negentiende-eeuwse literatuurgeschiedenissen blijkt dat er ook wetenschappers waren die als ‘letterkundige’ werden beschouwd (Van den Berg 1999).

Zo komen we in Nederlandse overzichten uit die tijd de namen tegen van Boerhaave, Martinet, Schimmelpenninck en Stevin. Van hen heeft alleen Martinet de overgang van ‘letterkunde’ naar ‘literatuur’ overleefd. Maar in Angelsaksische landen hanteert men doorgaans een ruimer literatuurbegrip en classicisten vinden het nog steeds vanzelfsprekend ook filosofen en wetenschappelijke onderzoekers in hun literatuurgeschiedenissen op te nemen.

Nu gebruikten onderzoekers in de oudheid vaak vormen die we nu ‘literair’ noemen; het leerdicht is daarvan een bekend voorbeeld. Hoe was dat in later tijden? Uit de beroemde woorden van Galilei ‘het boek van de natuur is geschreven in de taal van de wiskunde’, moet niet de conclusie worden getrokken dat de literatuur ten tijde van de wetenschappelijke revolutie werd afgedankt. Galilei maakte nog steeds van haar diensten gebruik: hij publiceerde zijn ontdekkingen onder andere in de vorm van (open) brieven en dialogen en wie zijn werk leest merkt al gauw dat hij, net als iedereen in zijn tijd die onderwijs had genoten, de regels van de retorica kende en daar dankbaar gebruik van maakte.

Andere onderzoekers uit de zeventiende en de achttiende eeuw hechtten vaak eveneens veel belang aan het literaire element in hun publicaties. Ze konden daar ook eer mee inleggen: men pries onderzoekers niet alleen om hun vernuft en de kwaliteit van hun ideeën, maar daarnaast, als daar aanleiding toe was, om hun stijl. Volgens de Duitse wetenschapshistoricus Lepenies (1976), die zich uitvoerig in dit onderwerp heeft verdiept, kwam er pas rond 1800 een einde aan wat hij aanduidt als ‘de eenheid van literatuur en wetenschap’.

Zo’n jaartal moet natuurlijk met een zekere voorzichtigheid worden gehanteerd, al was het maar omdat er disciplines waren waar die eenheid langer bleef bestaan. Het gaat om een langdurig en ingewikkeld proces. Het is daarom moeilijk in een paar woorden te zeggen wat de oorzaken waren van de breuk, maar vaststaat dat er in wetenschappelijke kringen campagnes werden gevoerd om de band met de literatuur te verbreken. Het startschot daarvoor werd gegeven in 1663, bij de oprichting van de Royal Society of London, een van de belangrijkste wetenschappelijke genootschappen.

De leden van de Royal Society stoorden zich aan het gebruik van literaire middelen en spraken onderling af in hun werk ‘alle uitweidingen, afdwalingen en bombastische stijlelementen’ te vermijden. Hun stijlideaal was de taal van ‘handelswerklieden, landslieden en kooplui’: een ‘streng, naakte, natuurlijke manier van zeggen’, zonder de ‘gekunstelde invallen’ waar de geleerde stand zo dol op was.²

² De woorden zijn afkomstig uit Sprats *History of the Royal Society of London for the Improving of Natural Knowledge* (1667). Geciteerd wordt naar Bulhof (1981: 7).

³ Een introductie tot het werk van Latour en andere pragmatisten bieden De Vries 1995 (hoofdstuk 4) en Golinski 1998 (hoofdstuk 1). Zie voor verdere lectuur Hagendijk 1996.

Het besluit om de literatuur te verbannen, lijkt vooral ingegeven door angst voor irrationele beïnvloeding. Een fraai gestileerd en kunstig opgebouwd betoog zou inspelen op het gevoel en dus het oordeel misleiden. Een onderzoeker moest daarom afzien van raffinement en ernaar streven zo veel mogelijk de feiten te laten spreken. De eerste die daarvoor nauwkeurige aanwijzingen gaf, was Boyle, samen met Newton het belangrijkste lid van de Royal Society. Hij hechtte zoveel belang aan dit onderwerp dat hij er niet alleen in verschillende van zijn werken over schreef, maar er ook een afzonderlijke verhandeling aan wijdde (Shapin 1984).

Degenen die tegen de literatuur ten strijd trokken, beseften dat de strijd taai zou zijn. De schoonheid van de retorica werd vergeleken met die van een vrouw en over beide werd gezegd dat ze zo onweerstaanbaar waren, dat ze geen tegenspraak dulden. Uit een onderzoek naar de bijdragen aan de *Philosophical Transactions* van de Royal Society blijkt dat het zelfs in eigen kring meer dan een eeuw duurde voor onderzoekers op een manier schrijven die enigszins lijkt op die van moderne onderzoekers

Opvallend is vooral het geringe aantal verslagen van experimenten. Tot ver in de achttiende eeuw is op zijn hoogst een vijfde van alle bijdragen experimenteel van karakter. In het begin werden experimenten bovendien lang niet altijd gepresenteerd als een poging een probleem op te lossen en de geldigheid van een bewering vast te stellen. Dat werd pas een gewoonte aan het einde van de achttiende eeuw. In diezelfde periode krijgen de bijdragen een vorm die, ruwweg, overeenkomt met die van huidige artikelen in wetenschappelijke tijdschriften, hoewel onderzoek dan nog een sterk persoonlijk karakter bezit en er geen regels bestaan voor het verwijzen naar het werk van anderen (Bazerman 1998, hoofdstuk 3).

Tegen die tijd kon men zich in verschillende wetenschappen geen literaire aanpak meer permitteren. Volgens Lepenies was de Franse bioloog Buffon de laatste onderzoeker die ook als literator werd geëerd. Toen hij in 1753 lid werd van de Académie Française, vond niemand het vreemd dat hij zijn plaats innam met een rede over stijl. Maar een halve eeuw later werd die preoccupatie met stijl hem door zijn vakgenoten nagedragen en was hij de eerste wetenschapper die men verweet teveel schrijver en te weinig onderzoeker te zijn geweest.

Natuurwetenschap als tekstverwerking

In de nieuwe, pragmatische, wetenschapsopvatting worden vraagtekens geplaatst bij dat onderscheid tussen schrijver en onderzoeker. Dat gebeurt in het bijzonder in het werk van Latour, een Franse filosoof en antropoloog die vooral bekendheid heeft verworven door twee boeken: *Laboratory Life* (1979) - geschreven in samenwerking met Woolgar - en *Science in Action* (1987)

Net als vele andere hedendaagse wetenschapsonderzoekers is Latour minder geïnteresseerd in de bijzondere aard van wetenschappelijke kennis dan in die van het wetenschappelijk handelen. De titel van zijn tweede boek is de zinsnede geworden waarmee het nieuwe onderwerp doorgaans wordt aangeduid. Die van zijn eerste boek geeft de plaats aan waar hij het wetenschappelijk handelen bestudeert. Twee jaar lang onderzocht hij het dagelijks leven in een biomedisch laboratorium in Californië op een manier die vergelijkbaar zou zijn met die van een antropoloog die af reist naar een eiland in de Zuidzee. Het viel Latour al gauw op dat de aanduiding ‘natuurwetenschapper’ iets vreemds heeft. In de ruimtes voor de technici en analisten trof hij veel apparaten aan, maar slechts weinig ‘natuur’: de proefdieren zaten in kooien en oogden weinig florissant. In de kamers van de onderzoekers werd hij

vooral getroffen door de overstelpende hoeveelheid teksten in de vorm van handboeken, artikelen, meetresultaten, computeruitdraaiën etc.etc.

De onderzoekers bleken het grootste deel van hun tijd te besteden aan het bewerken en herschikken van teksten tot nieuwe teksten. Dus concludeerde Latour dat natuurwetenschap in de eerste plaats tekstverwerking is. Hoe dat verwerkingsproces verloopt, wordt door hem gedetailleerd beschreven, beginnend bij de eerste aantekeningen in het laboratoriumjournaal en eindigend bij de formule in het leerboek. Zijn belangrijkste stelling luidt, dat natuurwetenschappelijke feiten niet worden ontdekt, maar geconstrueerd.

‘Ontdekken’ suggereert dat feiten klaarliggen om door een attente onderzoeker te worden gevonden. De praktijk leert dat er vaak lang wordt getwist over de vraag of iets een feit is, dan wel een artefact. Op een gegeven moment verstomt die strijd. Dat wat traditioneel ‘ontdekking’ wordt genoemd, is volgens Latour het besluit van de gemeenschap der onderzoekers zich achter het vermoeden te scharen van een van hen. Er is dan orde ontstaan in de chaos van teksten die wetenschappers produceren – een orde die het mogelijk maakt om achteraf te zeggen dat men al die tijd op zoek is geweest naar dat ene feit.

De relatie van dat feit tot de ‘natuur’ is van een andere aard dan traditioneel wordt beweerd. Want waarnaar verwijzen de uitspraken in wetenschappelijke artikelen? In de eerste plaats naar andere artikelen, die in de voetnoten worden genoemd; in de tweede plaats naar zogeheten ‘experimentele resultaten’, samengevat in grafieken of tabellen. Maar waarnaar verwijzen die grafieken en tabellen? Naar computeruitdraaiën en grafiekpapieren met daarop bibberende lijntjes. Stel dat we die niet begrijpen of vertrouwen, dan zouden we uitleg kunnen vragen aan een laboratoriumassistent. Die zegt: ‘Als ik dit dier met stof X inspuit, zien we na een minuut effect E’. We zien na een minuut pieken op een recorder en ons wordt verteld dat dit E is. Om gezien te worden, schrijft Latour, heeft een effect een woordvoerder nodig. We zitten dus gevangen in een web van teksten en pas nadat een feit is geconstrueerd, weten we wat we ‘natuur’ kunnen noemen.

Onderzoek heeft geleerd dat de meeste teksten geen sporen nalaten. Wetenschappers doen er daarom alles aan de aandacht van hun collega’s te trekken. Ze houden zich waar mogelijk aan de geldende voorschriften, proberen de beschikking te krijgen over de modernste apparatuur en doen hun best hun bevindingen zo overtuigend en verleidelijk mogelijk te presenteren. In de studies van Latour wordt bij dit aspect van het wetenschappelijk handelen uitvoerig stil gestaan. Hij beschouwt onderzoekers als ‘writers and readers in the business of being convinced and convincing others’ (Latour/Woolgar 1979: 88).

Dat maakt ze in zijn ogen verwant aan een ander soort schrijvers: die van literatuur. De onderwerpen die worden behandeld mogen hemelsbreed verschillen, op andere punten zouden er tal van overeenkomsten bestaan tussen woordkunst en wetenschap. Vandaar dat hij zich in zijn analyses regelmatig bedient van ideeën en begrippen uit de literatuurwetenschap en we in zijn werk de namen tegenkomen van Barthes, Greimas en Todorov.

Latour is in deze geen uitzondering. Vanaf het midden van de jaren zeventig zijn er talloze wetenschapsonderzoekers die een beroep doen op de literatuurwetenschap. Sommigen van hen delen Latours interesse voor het laboratorium, maar er zijn ook onderzoekers die zich bezig houden met andere onderwerpen, onder wie veel historici. Een enkeling spreekt in dit verband van ‘literary criticism of science’. (Gusfield 1976, McCloskey 1986)

Het beroep op de literatuurwetenschap betreft drie onderdelen: de retorica, de semiotiek en de narratologie. In het geval van de retorica roept men zowel de hulp in van een klassieke autoriteit als Aristoteles als van twintigste-eeuwse onderzoekers, in het bijzonder die van Burke. De semiotiek is van

Fransen. Voor de narratologie gaat men niet alleen te rade bij Franse of op Frankrijk georiënteerde literatuurwetenschappers, maar ook bij auteurs als Booth en Lubbock.

Opvallend is het vertrouwen waarmee de literatuurwetenschap tegemoet wordt getreden. Terwijl wetenschapsfilosofen in het verleden weinig op hadden met studies op het gebied van de letteren of de geesteswetenschappen, wordt nu met grote vanzelfsprekendheid aangenomen dat daar betrouwbare kennis bestaat over literaire en andere teksten. Is men vergeten dat die studies tot voor kort werden gewantwoord? Of moet dat oordeel achteraf worden bijgesteld? Het zijn vragen waarop we het antwoord niet kennen, want er is geen onderzoeker die deze kwestie aan de orde stelt. Ook is er niemand die reageert op de reserves die binnen de literatuurwetenschap zelf leven met betrekking tot de betrouwbaarheid van kennis, maar waarschijnlijk zijn die onbekend.

De wetenschapsonderzoekers die van de literatuurwetenschap gebruik maken, delen niet allemaal dezelfde uitgangspunten. Voor een aantal van hen is het literaire element in de wetenschap wel belangrijk, maar niet wezenlijk. Ze zien het vooral als een nuttig middel om nieuwe theorieën een kans te geven zichzelf te bewijzen. Als dat laatste eenmaal is gebeurd, zou men volgens hen de literaire en retorische vormen net zo goed achterwege kunnen laten. Stijl is in deze opvatting niet meer dan verpakking. Andere wetenschapsonderzoekers, onder wie Latour beschouwen het literaire element wel als fundamenteel. Zij gaan ervan uit dat stijl ook inhoud uitdrukt.

Laatstgenoemde onderzoekers brengen de wetenschappelijke revolutie in de zeventiende eeuw ter sprake en vestigen er de aandacht op dat de aristotelische fysica een andere taal spreekt dan die van Galilei en Newton. Zo verwijst 'beweging' voor Aristoteles niet naar een verandering in de relaties tussen dingen, maar naar verandering van kwaliteit. Aristoteles denkt bij 'beweging' ook niet aan het vallen van een steen, maar aan biologische processen. Taal schept dus een wereld, concluderen de betreffende wetenschapsonderzoekers, en daarom is het van het grootste belang erop te letten hoe iets wordt betoogd: welk vocabulaire wordt gebruikt, op welke stijlmiddelen een beroep wordt gedaan.

Het verschil tussen feit en fictie lijkt in deze opvatting te vervagen. Toch zijn het niet de minsten onder de wetenschappers van wie de stijl vanuit dit perspectief bestudeerd is: het biomedische onderzoek waarover Latour schrijft, verwierf de Nobelprijs en tot de besproken wetenschappers uit het verleden behoren Boyle, Darwin en Galilei. Uit geen van de studies blijkt dat het gebruik van literaire elementen afbreuk doet aan de wetenschap. Eerder krijgt men het idee dat een groot onderzoeker vaak ook een groot schrijver is. In ieder geval is men gul met waarderende opmerkingen over de literaire en retorische kwaliteiten van diverse wetenschappers. Zo heet Galilei 'the master of persuasion' en wordt Darwin geprezen om zijn 'prachtige vergelijkingen' (Moss 1993: 241; Bulhof 1988: 9).

In het geval van Darwin wordt expliciet gezegd dat bij hem 'de scherpe scheiding' tussen wetenschap enerzijds en retorica en literatuur anderzijds 'vervallen' is. Zijn visie op de natuur zou een 'poëtische' zijn. Hij zag 'wat niemand nog zag' en maakte op een voortreffelijke manier gebruik van vergelijkingen en andere vormen van beeldspraak om anderen de ogen te openen. Op die manier zorgde hij voor een omwenteling in zijn vak, dat wil zeggen: creëerde hij een nieuwe 'ervaringswerkelijkheid' (Bulhof 1988: 9; 1992: 22f).

Het zijn woorden die een literatuurwetenschapper wat ouderwets in de oren klinken, maar hem beslist niet onbekend zijn. Stel dat de schrijfster gelijk heeft: zijn literatuur en wetenschap dan inwisselbaar? Is er geen enkel verschil meer? Dat lijkt toch moeilijk vol te houden, zeker wanneer we het hebben over de huidige tijd. Niemand zal toch immers de biomedische artikelen waar Latour over schrijft, verwarren met romans of andere literaire teksten?

Wetenschapsonderzoekers als Latour beweren ook niet dat ze inwisselbaar zijn. Ze ontkennen alleen dat het onderscheid epistemologisch van aard is. Het verschil tussen literatuur en wetenschap is

volgens hen niet, dat de eerste een verzinsel is en de tweede feiten betreft. In beide gevallen wordt een ‘ervaringswerkelijkheid’ gecreëerd, of anders gezegd: een nieuwe versie van de wereld geschapen. Het enige, maar tegelijkertijd ook het beslissende verschil zou zijn dat ze deel uitmaken van onderscheidene tradities (De Vries 1999).

Mooij heeft literatuur gedefinieerd als een tekst T die aan minstens twee van de drie volgende voorwaarden voldoet:

1. T heeft eigenschappen die beter lijken te voldoen aan de criteria cq. herkenningssignalen voor de rubriek ‘literatuur’, dan aan die voor andere van het geldende classificatiesysteem voor teksten;

2. T lijkt goed aan te sluiten bij de klasse ‘literaire overlevering’ of op zijn minst bij een grote deelklasse daarvan,

3. T lijkt een bijdrage te leveren tot een interessante vernieuwing van de klasse ‘literaire overlevering’ (Mooij 1979: 330).

Voor wetenschap zou een zelfde soort definitie kunnen worden opgesteld. Zowel literaire als wetenschappelijke teksten functioneren binnen een traditie. Dat wil zeggen dat ze worden gelezen tegen de achtergrond van andere, soortgelijke teksten en hun betekenis ontleen aan de uitspraken waarop ze reageren. In het verleden waren beide tradities met elkaar verbonden; tegenwoordig leiden ze ieder een eigen leven.

Literatuurwetenschap geknipt voor literair-retorische analyse

Laten we ons tot slot richten op het grote gebied buiten de natuurwetenschappen. De stelling dat wetenschap gelijk staat aan tekstverwerking, klinkt in dat geval heel wat minder provocatief. Dat komt doordat met betrekking tot alfa- en gammastudies van oudsher twijfel bestaat over het verschil tussen literatuur en wetenschap. Verschillende disciplines hebben ook een lang gevecht moeten leveren met literatoren voor ze hun plaats op de universiteit veilig konden stellen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de sociologie waarvan Lepenies (1985) de vestigingsstrijd heeft beschreven.

Echo’s uit die tijd zijn nog niet verstomd, zoals blijkt uit opmerkingen van columnisten dat men beter Balzac of Dostojevski kan lezen dan een socioloog of een psycholoog. Het helpt niet dat in een groot aantal menswetenschappen geprobeerd wordt zoveel mogelijk afstand te bewaren tot de literatuur. Integendeel: de beoefenaren daarvan wordt verweten dat ze zo beroerd schrijven.

In enkele disciplines is het schrijfproces langzamerhand even strikt gereguleerd als in de natuurwetenschappen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de psychologie, getuige de *Publication Manual* (1983) van de American Psychological Association, een boekwerk van ruim tweehonderd bladzijden waarin tot in de kleinste details wordt vastgelegd uit welke onderdelen een artikel bestaat, welke titels ze dragen, op welke wijze de gegevens moeten worden gepresenteerd etc etc. Het schrijven van een artikel lijkt op die manier een bijna mechanische aangelegenheid (Bazerman 1988, hoofdstuk 9).

De literatuurwetenschap kent nauwelijks reglementen. Dat is een opvallend gegeven, zeker als we bedenken dat de geschiedwetenschap, het vak dat het merendeel van de literatuurwetenschappers uit heden en verleden als de naaste buur beschouwt, zich wel gevoelig heeft getoond voor antiliteraire en antiretorische sentimenten.

Iedereen kent Ranke’s omschrijving van het werk van de historicus: ‘er will bloss zeigen wie es eigentlich gewesen’. Ze is afkomstig uit het voorwoord van zijn *Geschichten der romanischen und germanischen Völker* (1824). In dat voorwoord wordt de lezer gewaarschuwd geen historische roman

te verwachten. De geschiedenis biedt volgens Ranke geen mooi verhaal. Ze is vaak 'kleurloos', 'vermoeiend' en 'verbrokkeld' en een onderzoeker die zijn taak serieus neemt, probeert dat niet te verbloemen. In de loop van de negentiende eeuw kreeg dit standpunt de overhand - niet alleen in Duitsland maar ook elders -, zodat er behoefte ontstond aan een leerboek dat studenten aanwijzingen gaf hoe ze over hun onderzoek moesten rapporteren. Dat leerboek verscheen in 1897. Een van de aanwijzingen die het bevat herinnert direct aan de directieven van de Royal Society: vermijdt beeldspraak en houdt het eenvoudig.

In dezelfde periode dat dit handboek verscheen, werd het binnen de literatuurwetenschap nog vanzelfsprekend gevonden als onderzoekers ook literaire ambities hadden. Men maakte een onderscheid tussen onderzoek en verslaggeving. Het eerste deel van de werkzaamheden werd beschouwd als het zuiver wetenschappelijke; in het tweede ging het erom de resultaten van het onderzoek zo aangenaam mogelijk te presenteren. Zelfs literatuurwetenschappers van wie men dit, gelet op de dorheid van hun geschriften, niet zou verwachten, vinden dat een onderzoeker iets van een kunstenaar moet hebben om geschiedschrijver te kunnen worden, en we weten van verschillende onderzoekers uit het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw dat ze zich voorbereiden op het schrijven van een literatuurgeschiedenis door Scott en andere historische romanciers te lezen (Laan 1997, hoofdstuk 4).

Of latere literatuurhistorici zich op dezelfde manier prepareerden, is onbekend. Maar ook zij hadden vaak literaire ambities. Het lijkt in dit verband zinvol eraan te herinneren dat er nogal wat literatuurwetenschappers zijn die hun werk als academicus combineren met literaire arbeid. Verschillenden van hen danken hun aanstelling zelfs aan hun prestaties als schrijver, criticus of essayist. Dat laatste is in andere disciplines ondenkbaar. Onderzoekers zijn daar ook veel minder actief op het gebied van de literatuur en als ze dat zijn, houden ze hun werkzaamheden meestal strikt gescheiden.

Men zou zeggen dat een vak als de literatuurwetenschap geknipt is voor het type analyse dat we hiervoor bespraken. Temeer omdat de meeste literatuurwetenschappelijke beweringen zich moeilijk laten toetsen en op zijn hoogst plausibel zijn. Van Oostrom (1992: 257) heeft het literaire onderzoek om die reden met de advocatuur vergeleken en betoogd dat in beide gevallen de meest succesvolle beoefenaars niet degenen zijn 'die het vaakst gelijk hebben, maar die het vaakst gelijk krijgen'. Veel hangt af van de manier waarop de onderzoeker de lezer tegemoet treedt, de voorbeelden die hij geeft, de opbouw van het betoog en de woordkeus. In recensies van literatuurwetenschappelijke studies wordt ook meermalen betoogd, dat het de stijl is die overtuigt. Een literair - retorische analyse zou dus goede diensten kunnen bewijzen en literatuurwetenschappers zijn als geen ander in staat tot het maken van zo'n analyse. Toch gebeurt dat ternauwernood.

Komt dat doordat men geen weet heeft van 'the literary criticism of science'? Nee. Weliswaar is het gros van de literatuurwetenschappers niet in wetenschapsfilosofie geïnteresseerd en heeft de minderheid die dat wel is, de ontwikkelingen van de laatste decennia nauwelijks gevolgd, maar verschillende onderzoekers kennen Feyerabends *Against Method* (1975). Dat boek speelde een bescheiden rol in het zogeheten 'grondslagendebat' in de jaren zestig en zeventig. Het werd daarin vooral gebruik ter legitimatie van het bestaande onderzoek, waartoe het adagium 'anything goes' ook alle aanleiding bood. Diezelfde Feyerabend was een pionier op het gebied van de literair - retorische analyse van het wetenschappelijk onderzoek en een belangrijk deel van het genoemde boek is gewijd aan een behandeling van de wijze waarop Galilei zijn standpunt aannemelijk probeert te maken.

Bovendien kennen literatuurwetenschappers dit soort analyse uit de geschiedwetenschap. Daar is het een bloeiende tak van onderzoek geworden, voor een belangrijk deel dankzij het werk van White, de schrijver van *Meta-history* (1971) en *Tropics of Discourse* (1977). Er zijn zelfs literatuurwetenschappers die in dit onderzoek participeren, onder wie beroemdheden als Barthes en

Jauss.

Men is dus niet helemaal onkundig van 'the literary criticism of science'. Sterker nog: sommigen leveren er een bijdrage aan. Maar die bijdragen hebben zelden of nooit het eigen vak als onderwerp en dat plaatst de literatuurwetenschap in een vreemde positie. Ze levert begrippen en ideeën om onderzoek in andere wetenschappen te analyseren, maar ze blijft zelf buiten beeld.

Bibliografie

Bazerman, Ch., *Shaping Written Knowledge. The Genre and Activity of the Experimental Article in Science*. Madison/London: The University of Wisconsin Press, 1988.

Berg, W. van den, *Over literatuur*. Amsterdam: Vossiuspers AUP, 1999.

Bulhof, I.N., *Darwins Origin of Species: betoverende wetenschap. Een onderzoek naar de relatie tussen literatuur en wetenschap*. Baarn: Ambo, 1988.

Bulhof, I.N., 'Natuurwetenschappen en retorica', in: T.A.F. Kuipers (red.), *Filosofen in actie*. Delft: Eburon, 1992, 19-35.

Golinksi, J., *Making Natural Knowledge. Constructivism and the History of Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Gusfield, J., 'The Literary Rhetoric of Science: Comedy and Pathos in Drinking Driver Research', in: *American Sociological Review* 41 (1976), 16-34.

Hagendijk, R., *Wetenschap, constructivisme en cultuur*. Amsterdam: diss. UvA, 1996.

Laan, N., *Het belang van smaak. Twee eeuwen academische literatuurgeschiedenis*. Amsterdam: Historisch Seminarium, 1997.

Latour, B./Woolgar, S., *Laboratory Life. The Social Construction of Scientific Facts*. Beverly Hills/London: Sage Publications, 1979.

Lepenius, W., *Das Ende der Naturgeschichte. Wandel kultureller Selbstverständlichkeiten in den Wissenschaften des 18. und 19. Jahrhunderts*. München/Wien: Carl Hanser, 1976.

Lepenius, W., *Die drei Kulturen. Soziologie zwischen Literatur und Wissenschaft*. München/Wien: Carl Hanser, 1985.

McCloskey, D.N., *The Rhetoric of Economics*. Brighton/Madison: Wheatsheaf Books, 1986.

Mooij, J.J.A., 'Wat is literatuur?', in: *Tekst en lezer. Opstellen over algemene problemen van de literatuurstudie*. Amsterdam: Athenaeum-Polak en Van Gennep, 1979, 309-337.

Moss, J.D., *Novelties in the Heavens. Rhetoric and Science in the Copernican Controversy*. Chicago/London: University of Chicago Press, 1993.

Oostrom, F. van, 'Voortgang of vooruitgang in de studie van de Middelnederlandse letterkunde?', in: *Aanvaard dit werk. Over Middelnederlandse letterkunde in interdisciplinair verband*. Amsterdam: Prometheus, 1992, 252-273.

Shapin, S., 'Pump and Circumstance: Robert Boyle's Literary Technology', in: *Social Studies of Science* 14 (1984), 481-520.

Vries, G. de, *De ontwikkeling van wetenschap. Een inleiding in de wetenschapsfilosofie*. Groningen: Wolters-Noordhof, 1995.

Vries, G. de, 'Realistisch vlagvertoon', in: *Zeppelins. Over filosofie, technologie en cultuur*. Amsterdam: Van Genneep, 999-112.